



Proust'un pırıltılı düşünceleri

Proust'un tutkulu bir üslupla yazdığı Edebiyat ve Sanat Yazıları, edebiyatı anlamak için pek çok pırıltılı işaret barındırıyor.

Marcel Proust'un edebiyat ve sanat üstüne belli ki tutkuyla yazdıkları da önemli. Onunki de bir gerçeklik arayışıydı elbette. Kayıp Zamanın İzinde'ye başkalarının yazdıklarından hoşnut olmayan bütün büyük romancılar gibi, bambaşka bir roman yazmak için başladığını biliyoruz. Anlattıklarının yanı sıra, yazdığı romanın hikâyesiyle de ilgilendi. Edebiyat üstüne düşündüklerini yazmadan yapamayacağı belli ki. Bu sanatçı romancı tutumu, sonunda Proust'u benzersiz bir yere çıkardı. İlk kez bir romancı, zamanı, kendini sürekli yinelenen bir uzam olarak yazdı.

Proust'un Edebiyat ve Sanat

Yazıları, onun aynı zamanda yaşadığı zamanın ötesine geçen bir ufku olduğunu gösteriyor. Yazılarında özellikle üstünde durduğu konularda kesin yargılar getirmiyor Proust. Okuduğu bir metni bütün özellikleriyle değerlendirmeye çalışırken sorgulayıcı bir tutumla yaklaşıyor. Bazen, olumlu mu olumsuz mu düşündüğünü kavramak bile zorlaşıyor. Ama onun bu tutumu eleştirel okuma için de iyi bir örnek.

Proust, edebiyatçılar kadar felsefecilerin gözünde de değerli kılabilmek için, yazdıkları romanı felsefeye dolduran genç yazarları uyarıyor. Romanın düşünceyle doldurulması bir refleks gibi dışavurur, özellikle yeni başlarken, yazdıklarının işe yaraması, insanlara bir şey anlatması gerekir diye çukura düşüverir.

Yaratıcı yazarın naif bir tanımı nasıl yapılır, herhalde en anlaşılır biçimde Proust'un şair için yaptığı gibi: "Şair ağaca bakarken yoldan geçen biri durup şatafatlı bir arabasına ya da kuyumcu vitrinine bakar." Çünkü edebiyatın nerede bulunduğu belli olmaz, belki o şatafatın bir ayrıntısına takılmıştır, belki ağacın dibinden çıkan bir çalının dikenlerine.

Proust, o ayrıntılardaki esrarengiz yasallığı gözmenin önemini hem vurguladı hem de kendi yaratma eyleminin çıkış noktası yaptı.

Yazarın kahramanlarıyla ilişkisi

Yaratıcı yazarın kahramanlarıyla ilişkisi her zaman tutkudur. Akli başında romancı onları etkilemez, kendi duygularını ve düşüncelerini onlara dayatmaz, kendisi kadar gerçek kişiler olarak onlarla özdeşleşir. Proust, Kayıp Zamanın İzinde'de pek çok kişiyi



anlattı ama asıl kişilerle çok daha fazla özdeşlik de kurmuştur.

Mme Swann'ın (Odette'in) gelecekte ne olacağını merak eden dostu Marie Scheikévitch'in sorusu üzerine yaptığı açıklamanın güzelliğine bakın: "Hanımefendi, Mme Swann'ın nasıl yaşandığını merak etmişsiniz. Özetlemesi oldukça zor. Eskisinden daha güzel olduğunu söyleyebilirim." Yazarının yarattığı kişiden söz etme biçimi, âdeta birlikte yaşadığı bir yakınından söz eder gibidir. Bir roman kişisi, karşısına geçip onunla konuşur gibi yazılır ve bu duruş kurmaca kişinin tastamam ortaya çıkmasında hemen hep önemli bir katkıda bulunur.

Üstelik Proust bu tavrı, bilinen ve hemen hep doğru bir gerçeklik algısıyla tamamlıyor. Bir romancı dostuna yazdığı mektupta, Swann'ların Tarafındaki kişilerden söz ederken, "Bu kitabın kahramanlarının gerçek hayatta karşılıkları yok" der, "daha doğrusu her bir kahramanın sekiz-on karşılığı var." Bir kişiliği tasarlarken onun kişilik özelliklerini gerçek hayatta tanıdığı birçok kişiden yararlanarak tamamlar romancı, ondan bir özelliği, öbüründen başka bir özelliği alarak. Sonunda ortaya, gerçek hayatta karşılığı olan bir

kişi değil, her şeyiyle kurmaca bir kişi çıkarmak için.

Proust, "Flaubert'in 'Üslubuna' Dair" yazısında, roman dilinin özelliklerine ve kusurlarına ilişkin ayrıntılı çözümler yapıyor. Flaubert'i önemsiyor, değerli buluyor. Önce şunu teslim ediyor: "Flaubert'in kesintisiz, tekdüze, donuk, belirsiz akan, müt-hiş yürüyen bant sayfalarına bir kez dahi binmiş olan herkes, bu sayfaların edebiyatta bir ilk olduğunu mutlaka anlar." Sonra da Flaubert'in dilini, üslubunu, cümle yapılarını inceliyor.

Flaubert'in ve'yi rastlantısal bir serbestlik içinde kullanmadığına dikkat çeker Proust. Sonra da herkesin ve'yi kolayca kullandığı yerde kullanmayıp hiç kimsenin aklına gelmeyen yerde kullandığını belirtiyor.

Nitelikli bir okumadır bu. Her sözcüğün bilinçli seçilmesi, hcsabının verilmesi, yazarın sözcük dağarcığının içinde olması, yazma eyleminin olmazsa olmazıdır. Öykü ya da romana bir sözcüğün rastlantıyla girmesi düşünülemez, girenler de yeniden ve yeniden okunup düzeltilirken doğru seçimlerle yer değiştirir. Demek ve kullanımı ya da cümleleri birbirine bağlayan noktalama işaretleri -virgül

başta olmak üzere-, bağlaç ekleri üstünde Proust'un durduğu yakınlıkta bulunmak gerekir. Daha da doğrusu, bağlaçlar ve noktalama işaretleriyle ilgili sıkı bir temizlik, metnin ilk yazımından sonraki ilk iştir. Orada her ve'nin, de-da'nın, her fiilimsinin yeri olup olmadığı düşünülür.

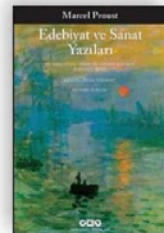
Flaubert'in dilinin iç biçim özellikleri üstünde dururken Proust'un bugün de üstünde en çok titizlik göstermemiz gereken ayrıntıları ne kadar önemsediyi görülmüyor. Yaratıcı yazımın döküntülerini haklı olarak soruyor: "Ayrıca Flaubert'de zarflar, zarf tümleçleri, vs. daima en çirkin, en beklenmedik, en ağır şekilde yerleştirilir, âdeta bu sıkı ve dolu cümleleri duvar gibi örmek, bütün delikleri tıkamak ister gibi."

Sonra da Flaubert'de "ne de olsa"ların, "bu arada"ların, "bununla birlikte"lerin "en azından"ların başkalarından farklı ve yerli yersiz kullanıldığından söz ediyor Proust.

Gene de Flaubert farklıdır, ayrı bir yeredir, önemlidir. Yazdığı romanların dönemi için yepyeni oluşu yüzündendir bu. Proust da böyle düşündüğü için, "Yine de Flaubert'in cümlesinin bir kasma makinesinin kesintili gürültüsüyle kaldırıp tekrar vere bırakıyor bu ağır malzemeleri severiz" diyor.

Bazen pırıltılı bir aklın söylediği tek bir söz üstüne uzun uzun düşünürüz. Proust'un satır arasında söyledikleri de hep böyle. Diyor ki: "Günümüzde Balzac, Tolstoy'dan üstün sayılıyor. Çılgınlık bu." O günlerde Fransızların böyle görmesi doğal belki ama Proust gelip, "Balzac'ın eserleri sevimsiz ve yapmacıktır, alaylıdır; insanlık onun eserlerinde bir şaheser yazmayı arzularan bir edebiyatçı tarafından yargılanır, Tolstoy'un eserlerinde ise dingin bir tanrı tarafından" deyince, durup düşünülür.

Proust'un yazıları, edebiyatı anlamak için pek çok pırıltılı işaretler barındırıyor.



EDEBİYAT VE SANAT YAZILARI
Marcel Proust
Çeviren: Roza Hakmen
İlk kez yayınlanıyor
2015, 144 sayfa, 14 TL.